

ВІДГУК
офіційного опонента
Кібік Ольги Миколаївни
на дисертаційну роботу
БАБИНОЇ ОЛЕНИ ЄВГЕНІВНИ
«Методолого-практичні основи формування та реалізації потенціалу
транспортних підприємств»,
що представлена на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами
економічної діяльності).

На основі ретельного вивчення дисертаційної роботи Бабиної О.Є. на тему «Методолого-практичні основи формування та реалізації потенціалу транспортних підприємств», що виконана у Київській державній академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, можна зробити такі висновки щодо її актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, їх достовірності та новизни, повноти викладу в опублікованих працях, а також відповідності дисертації встановленим вимогам МОНУ щодо присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

Однією з найважливіших передумов економічного розвитку держави є забезпечення стабільного функціонування та зростання виробництва в усіх галузях і на кожному окремому підприємстві. Від стабільної та ефективної роботи підприємств залежить добробут їх власників та працівників, наповнення бюджетів різних рівнів і, як наслідок, можливість виконання державою своїх обов'язків перед суспільством. Це стосується зокрема і транспортних підприємств як суб'єктів базової галузі національної економіки. Активізація економічних процесів, підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних транспортних підприємств є ключовими умовами подолання кризових явищ в економіці України та забезпечення розширеного відтворення.

Необхідність вирішення зазначеної проблеми обумовлюється впливом негативних чинників, що знижують рівень ефективності діяльності транспортних підприємств, серед яких основними є низький рівень використання транзитного потенціалу держави, відсутність стратегії розвитку транспортного комплексу, неефективна система управління, значний знос основних виробничих засобів, недостатній обсяг інвестицій, необхідних для оновлення та забезпечення інноваційного розвитку матеріально-технічної бази

галузі, обмеженість бюджетного фінансування й амортизаційних відрахувань, недосконалість механізму лізингу тощо.

В умовах розгортання кризових процесів у країні, зростання політичної напруженості, постійної загрози подальшого падіння обсягів вантажних перевезень підвищення ефективності діяльності транспортних підприємств можливе за рахунок використання сучасних підходів до процесів формування та реалізації їхнього потенціалу.

Актуальність теми дослідження посилюється активізацією процесів включення України у європейську економічну систему та транспортний комплекс, необхідністю дотримання екологічних та соціальних нормативів відповідно до вимог міжнародних нормативно-правових актів.

Актуалізує проблематику даного дослідження також той факт, що низький рівень потенціалу транспортних підприємств є однією з найсуттєвіших загроз їх економічній безпеці, а також безпеці всього транспортно-дорожнього комплексу держави.

Зважаючи на те, що дисертаційна робота спрямована на розв'язання важливої наукової та практичної проблеми підвищення ефективності управління потенціалом транспортних підприємств, дане дослідження є актуальним як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

Сучасні економічні явища і процеси в умовах динамічного нестабільного зовнішнього середовища часто виходять за межі загальноприйнятих теорій, тому для вирішення задач сучасного етапу розвитку економіки необхідні визначення базових причин кризових явищ та розробка нових нестандартних рішень і підходів щодо їх вирішення. Саме тому пошук можливостей забезпечення ефективної діяльності підприємств дисертант здійснює в площині механізмів їх функціонування як складних соціально-економічних систем. Особливості даних систем (нелінійність процесів, що відбуваються в них, відсутність однозначних причинно-наслідкових зв'язків) пояснюються наявністю в даних системах людського чинника, який, власне, і визначає цілі та інструменти розвитку системи.

Основною науковою гіпотезою дисертаційного дослідження є припущення, що потенціал підприємства має дуальну природу як енергетичний феномен та сукупність потенційних можливостей, і який реалізується шляхом активізації намірів менеджменту до змін. Автор має власне оригінальне бачення механізму прояву потенціалу підприємства та послідовно його обґрунтовує.

Тема дисертації пов'язана з науково-дослідними роботами, що виконувались на кафедрах факультету управління та технологій Київської

державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, а саме: «Розробка методичного забезпечення формування та оцінки соціальної й економічної ефективності функціонування транспортно-логістичних кластерів» (2016–2017 рр., номер держреєстрації 0116U002514), здобувачем розроблено методичні підходи до оцінки ефективності функціонування кластерів; «Формування механізму державно-приватного партнерства на транспорті» (2015 – 2016 рр., номер держреєстрації 0115U000282), здобувачем розроблено механізм підвищення рівня соціально-відповідальної діяльності при реалізації проектів ДПП; «Розробка механізму фінансування інновацій на підприємствах водного транспорту за рахунок міжнародних еколого-інвестиційних програм» (2013–2014 рр., номер державної реєстрації 0113U000678), здобувачем удосконалено теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю підприємств водного транспорту шляхом розробки механізму їх активізації; «Формування механізмів антикризового менеджменту підприємств транспортної галузі» (2013–2014 рр., номер держреєстрації 0113U000679), здобувачем сформовано інструментарій антикризового менеджменту підприємств водного транспорту; «Розробка методичного забезпечення тарифоутворення на змішані перевезення вантажів за участю водного транспорту» (2012–2013 рр., номер держреєстрації 0112U001523), здобувачем обґрунтовано методичний підхід до визначення тарифів на змішані перевезення вантажів з урахуванням інтересів перевізника та вантажовласника; «Розробка методичних основ аналізу варіантів використання амортизаційних відрахувань морських торговельних портів» (2006 – 2007 рр., номер держреєстрації 0106U004112), здобувачем сформовано методичний підхід до визначення ефективності варіантів використання амортизаційних відрахувань; «Методика техніко-економічних розрахунків вартості комбінованих перевезень» (2005 – 2006 рр., номер держреєстрації 0105U006735), здобувачем розроблено алгоритм визначення економічного ефекту вантажовласника від скорочення терміну доставки.

Основні наукові положення, висновки і практичні рекомендації, що викладені в дисертації, є логічними, послідовними. Обґрунтованість представлених дисертантом наукових положень базується також на аналізі чинних законів та нормативно-правових актів Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, офіційних даних Державної служби статистики України, звітності підприємств, наукових праць закордонних і вітчизняних учених з досліджуваних питань.

2. Ступінь достовірності та наукової новизни положень, висновків і рекомендацій

Ознайомлення зі змістом дисертації та автореферату свідчить, що автором розглянуто широке коло питань, що стосуються теорії та практики процесу формування й реалізації потенціалу транспортних підприємств, критично опрацьовано значний обсяг літератури і досліджено сучасні тенденції розвитку транспорту.

Автор використала широкий арсенал сучасних методів дослідження, що базуються на системному підході, зокрема методи формальної та діалектичної логіки, методи системного аналізу і синтезу, діалектичний та абстрактно-логічний методи, методи економічного аналізу, експертних оцінок, економіко-математичного та геометричного моделювання, методи декомпозиції й аналізу ієрархій тощо. Їх грамотне використання дозволило дисертанту зробити певний внесок у розвиток теоретичних, методологічних засад та науково-методичного забезпечення формування й реалізації потенціалу транспортних підприємств.

Про достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій свідчать їх апробація на наукових конференціях, публікації у фахових виданнях, впровадження у діяльність організацій, що підтверджено відповідними довідками та актами впровадження.

Логічна структура дисертаційної роботи дає можливість розкрити сутність об'єкту дослідження, систематизувати проблемні питання, що забезпечило досягнення поставлених задач дослідження.

Автор рецензованої дисертаційної роботи розширила традиційне поняття потенціалу, вийшовши за межі підприємства. В роботі досліджено системний, цільовий, ресурсний підходи до визначення сутності потенціалу. Автор стверджує і доводить, що потенціал є наслідком реалізації потенційних можливостей підприємства тільки за наявності мети і наміру їх реалізації, пропонуючи таким чином нову ідеологію розуміння потенціалу. Запропонований підхід до визначення потенціалу враховує вплив зовнішніх чинників, основними з яких є екологізація діяльності, розвиток економіки знань та інші сучасні тенденції. Достатньо глибоко автор аналізує особливості економіки знань як основної моделі постіндустріальної економіки, проблеми формування знанневого та екологічного потенціалу. В роботі досліджено інноваційність сучасних процесів розвитку транспортних підприємств. Крім того, дисертантка вдало використовує інструментарій менеджменту для управління цими процесами.

Методологія дослідження узагальнена у сформованій системно-гуманізаційній парадигмі формування та реалізації потенціалу, яка адаптована до транспортних підприємств.

Серйозність проведених досліджень підтверджує використаний адекватний математичний апарат, програмні продукти. Зазначене підтверджує те, що автор володіє не тільки теоретичними, а й математичними методами наукових досліджень. З метою підвищення потенційних можливостей транспортних підприємств розроблено методики оцінювання потенціалу та оптимізації резерву провізних можливостей, які доведені до практичної реалізації.

Наукові положення, висновки і рекомендації є достовірними. Їх достовірність обумовлена:

- поставленою метою і завданнями;
- глибиною та комплексним дослідженням поставлених проблем;
- обробкою значного обсягу наукової літератури та статистичної інформації;
- апробацією результатів дослідження на міжнародних і всеукраїнських конференціях та використанням результатів дослідження у діяльності підприємств, органів виконавчої влади, а також у навчальному процесі ВНЗ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій щодо розвитку потенціалу транспортних підприємств на засадах системно-гуманізаційної парадигми, що в сукупності дозволяють вирішити важливу науково-прикладну проблему – підвищення ефективності реалізації потенціалу транспортних підприємств.

Конкретно до наукових результатів, одержаних в дисертаційній роботі Бабиної О.Є., можна віднести наступні:

- науково обґрунтовано системно-гуманізаційну парадигму формування та реалізації потенціалу транспортних підприємств, що базується на ідеології багатовимірної мультиелементної відповідальності суб'єктів господарювання та їх стейкхолдерів перед суспільством за наслідки економічної діяльності. Автор детально розкрила базові принципи, якими визначено принципи справедливості, усвідомленості, соціальної відповідальності та компетентності і мотивує суб'єктів господарювання до реалізації намірів, що забезпечують збалансованість розвитку складових потенціалу, гармонізацію економічних інтересів зацікавлених сторін, екологізацію діяльності підприємств, ефективне управління знаннями співробітників (п. 3.3, с. 192 - 198);

- висунуто та доведено гіпотезу про виникнення потенційної енергії соціально-економічної системи внаслідок існування невідповідності між бажаним та фактичним її станом, яка виникає внаслідок незадоволеності економічних, соціальних, особистісних потреб окремих співробітників і потреб підприємства в цілому, та сприяє формуванню намірів до здійснення необхідних змін. В роботі доведено, що виникнення потенціалу відбувається внаслідок взаємодії трансцендентального та логічного рівнів (п. 1.4, с. 69-72, с. 74-78);

- обґрунтовано концептуальні положення щодо послідовного формування потенціалу підприємства, що передбачають забезпечення ресурсами на основі поєднання основного і оборотного капіталу, людського капіталу та інформації; створення потенційних можливостей як сукупності сформованих ресурсів та зовнішніх і внутрішніх умов функціонування підприємства; перетворення потенційних можливостей на потенціал завдяки сприйняттю поставлених цілей та активації намірів щодо їх досягнення (п. 1.4, с. 72-74);

- розроблено науково-методичний підхід до забезпечення збалансованості розвитку потенціалу підприємства, основою якого визначено комплексну узгодженості між складовими потенціалу в процесі його формування й реалізації та оцінювання рівня узгодженості на основі виокремлення «робочого» потенціалу як граничної величини всіх складових потенційних можливостей, що гармонізована за мінімальним рівнем реалізації серед окремих складових (п. 4.1, с. 211-214);

- удосконалено декомпозицію потенційних можливостей транспортних підприємств за рахунок виокремлення трьох рівнів їх структуризації. На функціональному рівні виокремлено групи виробничо-технологічних, маркетингових, трудових, фінансових, управлінських можливостей, які пов'язані з набором основних стратегій діяльності транспортного підприємства. На ресурсному рівні кожна така група, виходячи з напрямів реалізації відповідних стратегій, конкретизується сукупністю можливостей (інноваційних, інформаційних, знаннєвих, екологічних, логістичних тощо), які на операційному рівні деталізуються можливостями застосування певних засобів їх реалізації (п. 4.1, с. 215-218);

- удосконалено методологію комплексного оцінювання потенціалу підприємства на базі поєднання можливостей темпологічного, ресурсного та цільового підходів задля оцінки рівня реалізації потенціалу та ступеня досягнення цілей за минулий період, величини потенціалу та рівня досяжності поставлених цілей в поточному періоді, величини потенціалу у прогнозованому

періоді (п. 5.1, с. 299-301, с. 303-306);

- удосконалено класифікацію чинників, що обумовлюють перехід до сучасної парадигми формування й реалізації потенціалу транспортних підприємств, яку доповнено групою системно-гуманізаційних передумов та розподілом на елементи зовнішнього та внутрішнього впливу (п. 1.4, с. 67-69);

- набули подальшого розвитку методичні підходи до інтегрального оцінювання рівня реалізації складових потенційних можливостей транспортного підприємства шляхом застосування мультиплікативних моделей. Розрахунки запропоновано здійснювати за нормалізованими значеннями відповідних показників, що обґрунтовані за допомогою методу експертного оцінювання для кожної групи можливостей, та які слугують основою для визначення «робочого» потенціалу (п. 4.1, с. 222-224);

- розвинуто сутність та зміст економічної категорії «потенціал підприємства» шляхом виявлення його енергетичної природи та усвідомлення, що потенціал проявляється лише внаслідок активації потенційних можливостей підприємства наміром менеджменту до здійснення змін, а реалізується - шляхом послідовного досягнення поставлених цілей, що в цілому забезпечує розвиток підприємства. Сформовано векторну інтерпретацію потенціалу (п. 1.1, с. 36; п. 1.2, с. 44-45; п. 1.4, с. 71-72);

- набули подальшого розвитку методичні положення щодо оптимізації величини резерву провізних потенційних можливостей транспортного підприємства та обґрунтування раціонального способу його забезпечення за рахунок визначення критеріїв оптимізації, а також застосування імітаційного моделювання для прогнозування вантажообороту (п. 5.3, с. 333-341);

- отримав подальшого розвитку методичний підхід до оцінювання ефективності шляхом введення показників, які застосовані до характеристики реалізації потенціалу транспортного підприємства (п. 5.4, с. 345-346).

3. Цінність для науки і практики результатів дослідження

З огляду на значимість для науки отриманих автором результатів, дисертаційну роботу слід віднести до дослідження, яке певним чином розв'язує проблему підвищення ефективності функціонування транспортних підприємств шляхом збалансованого та соціально-відповідального використання їх потенційних можливостей.

У межах дисертаційної роботи отримано нові наукові результати, які є реальним внеском в теорію управління і доповнюють цю галузь економічної

науки конкретними положеннями теоретичного, концептуально-методологічного а також методичного характеру.

До результатів, що мають найбільше практичне значення, належать такі: методичні положення щодо оптимізації величини резерву провізних потенційних можливостей транспортних підприємств та обґрунтування раціонального способу його забезпечення; порядок розрахунку показників оцінки рівня реалізації потенційних можливостей; методичні положення щодо визначення «робочого» потенціалу; розроблена модель збалансування функціональних складових потенціалу підприємства та програмне забезпечення для її реалізації.

Результати дисертаційного дослідження використовуються в діяльності департаменту морського та річкового транспорту Міністерства інфраструктури України (акт від 29.03.2016 р.), ТОВ «Гудлогістик» (акт №35 - 1 від 29.01.2016 р.), ТОВ «Укрдальтрансавто» (акт від 10.02.2016 р.), ТОВ «БЕНС-ЕКСПРЕС» (акт №5 від 5.02.2016 р.).

Результати дисертаційного дослідження також використовуються у навчальному процесі: Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного при викладанні дисциплін «Потенціал підприємства», «Екологічний менеджмент», «Вантажні перевезення», «Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків», «Соціальна відповідальність», «Теорія транспортних процесів і систем», «Основи теорії процесів і систем» (акт № 01/11-1716 від 28.12.15 р.); Хмельницького національного університету при викладанні дисциплін «Потенціал і розвиток підприємства», «Економіка підприємства», «Стратегія підприємства», «Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків», «Логістика», «Забезпечення підприємств матеріально-технічними ресурсами», «Зовнішньоекономічна діяльність» (акт № 5 від 27.01.16 р.); Дніпродзержинського національного технічного університету при викладанні дисциплін «Проектування автотранспортних підприємств», «Математичне моделювання технологічних процесів», «Соціальні комунікації в управлінні» (акт №108-08.34/126 від 31.03.2016 р.).

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових фахових виданнях та авторефераті

Основні положення дисертаційної роботи відображено у 65 публікаціях, у тому числі 3 монографіях (з яких одна – без співавторів), 40 наукових статтях (з них 28 – у виданнях, визнаних МОН України фаховими з економічних наук (з яких 1 – в електронному фаховому виданні), 12 – у виданнях, внесених до

наукометричних баз даних та у міжнародних виданнях), та у 22 публікаціях за матеріалами науково-практичних конференцій. Загальний обсяг наукових праць складає 54,72 умовних друкованих аркушів, з яких особисто автору належить 39,26 умовних друкованих аркушів.

Ознайомлення з публікаціями за темою дисертації дозволяє зробити висновок, що основні результати роботи викладені в них досить повно.

Положення і висновки кандидатської дисертації не використовувалися.

Зміст автореферату у достатній мірі розкриває основні наукові і методичні положення, висновки та рекомендації, які містяться у дисертаційній роботі Бабиної О.Є.

5. Дискусійні положення, зауваження та побажання

Оцінюючи виконане дослідження Бабиної О.Є. в цілому позитивно, втім необхідно відзначити окремі дискусійні положення і зауваження.

1. Автор дослідження сформулювала для вирішення 15 задач, а реалізовано у вигляді результатів, що відображені в елементах наукової новизни, лише 11. Крім того, одну із задач автор формулює таким чином: «Обґрунтувати показники оцінки ефективності реалізації потенціалу та визначити перспективи розвитку транспортних підприємств», хоча за змістом це - дві окремі важливі задачі.

2. Дещо незбалансованою є структура дисертації за обсягом окремих розділів. Так, обсяг четвертого розділу є майже вдвічі більшим за обсяг третього. Має місце незбалансованість за кількістю висновків до кожного розділу та окремих висновків за розміром.

3. Слід відзначити певну неоднозначність у використанні понятійного апарату. Так, автор наголошує, що потенціал – це системне поєднання потенційних можливостей та наміру їх реалізувати. Водночас у тексті дисертації для характеристики екологічних, знанневих потенційних можливостей застосовуються поняття «екологічний потенціал» та «знанневий потенціал».

4. Автор вводить поняття «від'ємний потенціал», водночас не достатньо обґрунтовуючи його економічний і фізичний зміст. Не зрозуміло, мова йде про «від'ємну» величину потенціалу чи про його негативний напрям дії (с. 74-78).

5. Принципи формування обґрунтованої автором парадигми необхідно було б доповнити принципами, що визначають системність. Крім того, принципи формування парадигми (с. 193) не узгоджені з принципами, які наводяться у концептуальних положеннях формування та реалізації потенціалу

транспортних підприємств (с. 200).

6. Автор пропонує визначати рівень реалізації потенційних можливостей транспортного підприємства за мультиплікативними моделями, водночас не достатньо обґрунтовує чому кожна модель містить по три показники. Недостатньо зрозумілим є те, яким чином відбувався їх відбір (с. 222-224).

7. При розробці моделі гармонізації потенційних можливостей для визначення взаємного впливу їх складових автор використовує коефіцієнт еластичності. Проте, на жаль, в дисертації відсутня інтерпретація оцінювання коефіцієнту еластичності, тому важко сприймається висновок щодо найбільшого та найменшого взаємного впливу різних видів потенційних можливостей (с. 227).

8. У табл. 4.1 «Формування збалансованості потенціалу транспортного підприємства (потенціалогічний підхід)» (с. 212), на наш погляд, не достатньо чітко та одночасно у досить загальному аспекті визначені результати досягнення збалансованості. У табл. 4.2 «Формування збалансованості потенціалу транспортного підприємства (процесно-функціональний підхід)» (с. 213) викликають сумніви деякі пари балансуєчих чинників, наприклад ресурси підприємства (рухомий склад, кадри, фінанси) - ресурси підприємства (рухомий склад, кадри, фінанси) (має місце повторювання), сума постійних витрат - сума змінних витрати, види робіт - рівень кваліфікації виконавця.

9. На с. 352 наведено логічну формулу формування перспектив розвитку потенціалу транспортних підприємств. Ця формула, на наш погляд, представлена не в достатньо коректному вигляді, хоча зміст її є цікавим.

10. На с. 300 у табл. 5.1 автором виконано систематизацію методів, що застосовуються при оцінці потенціалу підприємства. Викликає сумніви визначення предметів оцінки для внутрішньої та зовнішньої складових на етапі 3. «Формування потенційних можливостей».

Однак висловлені зауваження в цілому носять рекомендаційний характер і не знижують наукової та практичної цінності дисертаційного дослідження.

Загальний висновок

На основі проведеної експертизи дисертації, автореферату та публікацій Бабиної О.Є. можна зробити такі висновки:

1. Дисертація Бабиної Олени Євгенівни є завершеною науковою працею, спрямованою на розв'язання актуальної наукової проблеми щодо формування та ефективної реалізації потенціалу транспортних підприємств. Робота містить необхідні елементи наукової новизни та є внеском у теорію управління.

2. За своїм змістом та результатами дослідження робота відповідає спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

3. Дисертація написана літературною мовою з використанням сучасної економічної термінології та оформлена відповідно до вимог МОН України для дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

4. Зміст автореферату та наукових публікацій автора у фахових виданнях відповідає основним положенням дисертаційної роботи.

5. Дослідження виконано самостійно і відповідає вимогам, які встановлені для дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук (пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 зі змінами та доповненнями). Актуальність виконаної роботи, рівень наукових розробок та практичне значення отриманих результатів дають можливість зробити висновок, що автор дисертації «Методолого-практичні основи формування та реалізації потенціалу транспортних підприємств» Бабина Олена Євгенівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

**Офіційний опонент,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедрою національної економіки
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

